

Надибська О.Я.

УДК 17:165.000167/168(081)

ЦІЛІ СОЦІАЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ, ЯК РУШІЙНОЇ СИЛИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Обґрунтування суті пріоритетів тісно пов'язане з дослідженням цілеспрямованості в структурі діяльності соціуму. У філософській літературі поняття мети визначається здебільшого через ознаку передбачення в розумінні результату, на досягнення якого спрямовані дії. Крім того, у всіх працях підкреслюється об'єктивна зумовленість мети та пов'язана із цим її властивість – бути результатом творчого відображення суб'єктом дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що у наріжних положеннях соціальної філософії віддавна сформувалась переконаність в суттєвій ролі та значенні соціальних пріоритетів для поступу й принципи регулювання діяльності будь-якого співтовариства, будь-якої людської спільноти. На такій пріоритетності акцентували філософи та фахівці з різних галузей гуманітарного знання. Серед сонму імен провідних мислителів вирізняються постаті лорда Актона, Макса Вебера, Людвіга Вітгенштейна, Ніколая Гартмана, Едмунда Гуссерля, В'ячеслава Липинського, Ніколая Лосського, Алексіуса фон Мейнонга, Фрідріха Ніцше, Мартіна Хайдеггера, Макса Шелера, Едуарда Шпрангера.

Дослідження цілеспрямованості показує, що воно має складну структуру. У загальному вигляді структура цілеспрямованості описується такими поняттями, як мета, засоби й результат. У діяльності людини й соціуму цілеспрямованість зазнає впливу не тільки з боку засобів, а й з боку результатів пізнавальних дій. Мета в такому випадку визначається як передбачений результат. Отже, досягнення результату ставить проблему уточнення й корекції мети, з одного боку, а з іншого – проблему підвищення ефективності пізнавальних кроків, що ведуть до мети.

Актуальність роботи обумовлена тим, що маючи на увазі критерій досягнення або недосягнення мети, можливо виділити також проблему основних і поточних, передбачених і непередбачених результатів. Результат, априорі, є ціннісною характеристикою, тож важливим видається і його окреслення в річизні загальної проблематики визначення цілей соціального буття. Досягнутий результат ставить проблему визначення нових цілей у діяльності людини й соціуму. Якщо, з одного боку, нами відзначено, що до структури цілеспрямованості входять мета, засіб і результат, то, з іншого – тут необхідно виділити явне й неявне цілеспрямовання. У діалектиці «явного й неявного» цілеспрямовання виступає як єдність двох його сторін: цілеспрямовання (потреби – мотив – інтерес) і цілереалізації (мета – спосіб – результат).

Якщо цілереалізація відображає першу сторону у структурі цілеспрямованості, то виділення цілеформування суттєво доповнює його структуру. Потреби, мотиви й інтереси в діяльності людей не завжди повністю ними усвідомлюються, що дозволяє за спільний інтерес видавати інтереси тієї або іншої групи або навіть окремої особи (в умовах її культури). Справжні ж мотиви при формуванні тих чи інших цілей можуть реально приховуватись. Це сприяє формуванню неявного цілеспрямовання, що включає в себе елементи неусвідомленості, алогічності, ірраціоналізму.

Неявне цілеспрямовання формується в результаті діяльності великої кількості суб'єктів індивідуального або групового цілеспрямовання, та перебуває в тісному зв'язку з явним цілеспрямованням, оскільки може виступати як умова, спосіб і результат останнього. Сама модель цілеспрямовуючої діяльності суб'єкта існує у вигляді неявної умови пізнавального акту. Центром уваги перетворюючої діяльності суб'єкта виступає спектр явних цілей, а спектр неявних цілей виступає як своєрідний комплекс способів і форм перетворення й реалізації перших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гносеологічний аналіз явного й неявного цілеспрямовання створює підставу для твердження, що вони не існують у чистому вигляді. У кожному акті, моменті явного цілеспрямовання наявний у вигляді невід'ємного елемента, компонента також момент неявного цілеспрямовання. Останнє сприяє формуванню, викристалізуванню суті явного цілеспрямовання та в цьому плані неявне цілеспрямовання передує явному.

Ще один суттєвий аспект, що також не зникає з поля зору дослідників, пов'язаний з тим, що мета є для людини й соціуму усвідомленою установкою для оптимального вирішення виділеного завдання. Слід визнати, що зазначені ознаки є характерними для будь-якого класу цілей, а також пріоритетів. Цілеспрямованість пов'язана з обґрунтуванням соціальних пріоритетів, спирається на дослідження загальних закономірностей, властивих людській діяльності в цілому.

Внутрішній зміст, справжній зміст, сутність, практичні й моральні цінності, цілі повністю не проявляються відразу, а тільки у процесі її здійснення, оскільки соціум створений таким чином, що майбутнє можна передбачити лише в загальних рисах та на короткий час. У цьому сенсі мета є другорядною по відношенню до дії, менш важливою, ніж самі дії. Сформульований постулат можна визначити як принцип другорядності мети. Він повністю ґрунтується на суспільно-історичній практиці, і не може бути доведений або спростований теоретично.

Із цього принципу випливає дуже важливий висновок: якщо б «великою» не уявлялася мета в моменті її формування та початку втілення, завжди існує нульова вірогідність, що врешті-решт вона виявиться незначною й аморальною – це по-перше. Класичними прикладами таких нереалізованих цілей є знищення ересі, яку поставили перед собою середньовічна церква та свята інквізиція, а також гітлерівський план встановлення світового панування арійської раси. Другий, не менш важливий практичний висновок із цього принципу полягає в тому, що у процесі втілення мети може виникнути необхідність її корегування. Обидва

ці висновки є відомими людям здавна, однак суттєвим є той факт, що вони є логічним наслідком більш загального й фундаментального принципу філософії – детермінізму.

Мета в дослідженні соціальних пріоритетів має особливу важливість, однак спільним для них є інтерес, вони обидва – і мета, і пріоритет – є явищами добувними. Природа і мети, і пріоритету є двоюкою: з одного боку, вона виникає з умов існуючої дійсності, продиктована ними, зумовлена ними, а з іншого – вони протистоять дійсності як бажане фактично існуючому, як образ досконалої майбутньої реальності на противагу картині неповноцінного сьогодення. У цій подвійності (амбівалентності) містяться начала колізій, виникаючих у науці й соціумі.

Можна вказати на два крайні випадки стратегії цільового обґрунтування пріоритетів: безкрилий прагматизм і нестримне прожектерство. Прагматична орієнтація в обґрунтуванні пріоритетів полягає в усвідомленій приривженості цілей, приземленості пріоритетів, їх зведенні до дрібних і часткових поліпшень. Соціальне прожектерство полягає в прагненні реалізувати цілі, пріоритети, що слабо співвідносяться або взагалі не співвідносяться з існуючою дійсністю. Однак в обох випадках не враховується їх соціально-ціннісний характер, не враховується той факт, що будь-який пріоритет має для соціуму, насамперед, певну соціальну цінність. Тут ціль виступає спонукальним мотивом не тільки у визначенні пріоритетів, а й в їх практичному здійсненні. Суб'єктивну, внутрішню, ідеальну цінність пріоритету можна завжди вважати позитивною, внести будь-яку розумну міру цінності задля реалізації пріоритету не завжди можна, тому що передбачити точно, який пріоритет для соціуму є більш важливим, неможливо. Так, наприклад, реалізація принципів морального кодексу будівника комунізму була одним із соціальних пріоритетів побудови цього суспільства, проте не цей пріоритет визначав прогресивне просування соціуму, що, врешті-решт, призвело до розпаду СРСР. Однак це не означає, що всі пріоритети соціалізму 60-х – 70-х років ХХ ст. були химерною. Військова доктрина, система підготовки кадрів на всіх рівнях, була практично найкращою у світі. Це лише підтверджує той факт, що в діях соціуму, незважаючи на ілюзорну хаотичність, мали місце певні закономірності.

Отже, цілеспрямованість має складну архітектоніку, яку необхідно враховувати при визначенні, виділенні й обґрунтуванні соціальних пріоритетів. Цілеспрямованість і пріоритет зовні виглядають ідентичними. Однак це тільки видимість, оскільки в змістовно-суттєвому відношенні вони дуже відрізняються.

Ядром цілеспрямованості в змісті сучасних глобальних державних соціальних пріоритетів виступає соціальна солідарність (консолідація етносів).

В сучасній буттєвій ситуації визначальною є актуалізація проблемного кола, пов'язаного зі смисловими концептами консолідації, соціальної солідарності, субсидіарності українського соціуму. Багатоаспектне вивчення проблематики соціальної солідарності визначається трансформаційними перетвореннями, які позначаються на змінах у системі групових інтересів, соціокомунікативної поведінки, суспільної взаємодії, і, в особливий спосіб, на формуванні новітніх соціальних пріоритетів.

За весь час існування філософії як базисної одиниці гуманітарного знання проблему соціальної солідарності та єдності суспільства розглядали в тому чи іншому аспекті, тією або іншою мірою майже всі провідні мислителі минулого. Серед них вирізняємо імена Огюста Конта, Карла Маркса, Герберта Спенсера, Фердинанда Тьоніса, Толкотта Парсонса, Емілія Дюркгейма, Пітіріма Сорокіна тощо.

Провідні вчені сучасності визначають у гуманітарній науковій традиції три базисні підходи до ідентифікації певного поняття: атрибутивний (передбачає розгляд поняття як носія особливих ознак, якостей, властивостей), функціональний (визначення поняття подається через притаманні структурі, яка ідентифікується, функції), реляційний (оцінювання поняття розгортається у співвідношенні з іншими близькими та відмінними поняттями).

Застосуємо кожний із вищезначених підходів для ідентифікаційного отождошення поняття «соціальна солідарність». У концептуальному контексті запропонованої нами дисертації буде логічним кроком вивчити тематично-проблемний зріз дискурсу соціальної солідарності як функціональної характеристики соціуму.

Феномен соціальної солідарності є багатофункціональним, а отже містить такі ключові характеристики, які, власне, й визначають специфіку цього явища. Як основні з них вказуємо наступні:

– інтеграційна – соціальна солідарність як філософська світоглядна універсалія концептуально окреслює ціннісно-смислову єдність індивідів або соціальних спільнот, ґрунтуючись на засадах ряду характеристик, серед яких чільне місце посідає самоідентифікація;

– мобілізаційна – виявляється в узгодженості дій та скерованості на досягнення єдиної для всіх, спільної мети;

– структуротворча – соціальна солідарність як особлива ціннісно-смислова універсалія, що має громадську сферу застосування та активної прямої дії, іманентно, згідно з власним сутнісним призначенням, впорядковує елементи суспільства або соціальної спільноти.

Відтак зауважимо, що соціальна солідарність як ціннісно-смислова й функціональна характеристика соціуму виступає та повноцінно функціонує водночас у кількох вимірах. Вона реалізується як показник єдності соціуму, його інтегрованості, гармонійності. Гармонійності, яка ґрунтується на багатоаспектному усвідомленні членами певної соціальної духовно-буттєвої спільноти певних спільних норм, ідей, інтересів, пріоритетів, уподобань тощо. Обґрутовуючи цей смисловий концепт, Пітірім Сорокін наголошував на тому, що соціальна солідарність є характеристикою внутрішньої моральної єдності групи, яка підтримується за рахунок механізму покарання й винагороди [2]. Структуруючи власне розуміння ціннісно-смислового базису філософського й буттєвого концепту соціальної солідарності Пітірім Сорокін привертає

увагу до функціонального призначення аналізованого явища. Така увага виявляється в його концептуальному мисленні в обґрунтуванні нагальності більшого ступеню соціальної ефективності солідаризованої групи у процесі суспільної взаємодії.

В свою чергу, міркуючи над функціональною природою соціальної солідарності, американський філософ, культуролог та соціолог Френсіс Фукуяма доходить до дещо інших, якщо порівнювати їхній характер із ідейним світом Пітіріма Сорокіна, висновків. Френсіс Фукуяма акцентує на функціональній взаємозалежності духовно-соціальної чесноти – солідарності й економічного збагачення нації. Зрештою, схожі міркування в своїх, визнаних нині класичними працях, висловлював Макс Вебер. Проте, відмінність ідей Френсіса Фукуями від концептів Макса Вебера полягає, крім очевидної відмінності історико-соціальних ситуацій, що в них творили й мислили обидва філософи й соціологи, ще й у тому, що для Френсіса Фукуями концепт залежності економічного прогресу від духовно-соціальних стандартів є не бажаною, а необхідною умовою прогресу. Якщо суспільство не дотримуватиметься моральних вимог, серед яких соціальна справедливість є необхідною передумовою поступу, суттєве поліпшення у будь-якій сфері громадської або соціально-політичної реалізації суспільства та особистості є вельми проблематичним. Саме тому, економічний прогрес є закономірною соціальною винагородою суспільству за його соціальні чесноти, які неодмінно мають в основі морально-етичний вимір: совісність, чесність (і – як наслідок) відповідальність за дію та слово, здатність до конструктивної співпраці, солідарність, субсидіарність, довіру.

Світоглядний концепт соціальної солідарності трактується сучасними вченими і як феномен свідомості, соціальне почуття, що виникає в людини завдяки усвідомленню певних ідей, цілей, інтересів, пріоритетів, зрештою – ідеології, близької до ментальних установлень певної соціальної групи. Соціальна солідарність, відтак, розуміється як базис формування соціальної ідентичності. Вперше ці положення подав у визначенні солідарності механічного типу Еміль Дюркгейм [1]. Цей тип соціальної солідарності формується, на думку класика нової французької філософії та соціології, завдяки усвідомленню особистістю образних типів соціальних акторів. Зокрема, універсальний образ «ми-групи» - солідарної групи, формується за принципом подібності. До слова, цікаво відмітити, що Еміль Дюркгейм майже тотожно переносить в нову й новітню філософію й соціологію принципи подібності або ж мімесису, які були сформульовані ще в класичній «Поетиці» Арістотеля, але лише для художніх творів. Перегук філософії та інших гуманітарних дисциплін, отже є цілком очевидним.

Цікаве осмислення ціннісно-сміслового концепту соціальної солідарності подається у працях Владіміра Ядова. Російський вчений подає таке визначення універсуму соціальної солідарності: «Феномен свідомості, що ґрунтується на самоідентифікації індивіда з певною спільнотою, що сприймається ним як своя («ми-спільнота»), представники якої переслідують спільні інтереси, спроможні на організовані колективні дії для реалізації цих інтересів, заради чого індивід делегує власній спільноті частину відповідальності за себе й готовий прийняти певну частину відповідальності за інших» [5, 11-12].

Важливим показником соціальної солідарності є наявність або ж відсутність громадського конфлікту. Спираючись на це положення, стан суспільства класифікується у двосенсовому вимірові. Такий стан визначається або як гармонійний, злагоджено-солідарний, або – навпаки – як конфліктний. До конфліктного стану суспільства, а отже, до втрати соціальної солідарності як ключової ознаки гармонійного суспільства, може призвести низка конфліктів різного походження. За своїм наповненням та ключовими характеризуючими рисами вони класифікуються в наступній градації: міжнаціональні, релігійні, регіонально-локальні, міжособистісні. Окремо до них входять (часто нижчезазначені одиниці вважають передумовою виникнення перелічених нами вище конфліктів) певний рівень соціальної напруги, різкий контраст у соціальному розшаруванні, дискримінація за національною ознакою, негативне ставлення до моральності суспільної еліти тощо.

Проте, слід зазначити, що констатована спостерігачами наявність локальних або ж тимчасових конфліктів у суспільстві далеко не завжди свідчить про відсутність в ньому гармонійно-злагодженого, солідарного стану. Так, зокрема, війна або сторонній агресивний інформаційний вплив на національно-спрямовану політику держави у переважній більшості випадків постає каталізатором згуртованості нації, засвідчує мобілізацію громадськості, оприявнює іманентну солідаризацію суспільства.

Звернемо увагу й на те, що соціально-філософський універсум суспільної солідарності також широко осмислюється в гуманітарно-науковій практиці досліджень громадсько-політичних рухів, вивчається щодо практики відносин між працедавцем і працівником, аналізується при осмисленні кола питань охорони здоров'я громадянина й суспільства, в інших принципових сферах громадського життя. Філософія та соціально-буттєвий вимір солідарності, а також тісно пов'язані з ними світоглядна універсалія й повсякденна практика громадської субсидіарності, соціальна згуртованість в межах національно-ментального дискурсу, посідають провідне місце в програмах політичних партій та в законодавчих, нормативно-правових актах країн Європи. В одному з документів Комітету з питань соціальної згуртованості Ради Європи зокрема мовиться: «солідарність є категорією, що вказує на відмову від ексклюзії. Соціальні відносини, основані на солідарності, виражаються у сильних зв'язках лояльності й взаємної відповідальності» [7]. Також, в одному із концептуальних документів Європейського центру за глобальну взаємозалежність і солідарність поняття солідарності визначено як «здатність співчувати та підтримувати один одного» [6]. Є прикметним, що наведене визначення, так само втім, як і визначення Макса Вебера та Френсіса Фукуями, містить в основі саме морально-етичні засади соціального буття, їх світоглядні перспективи та цивілізаційно-сміслові концепти.

Саме ці вищенаведені принципи зумовлюють в переважній більшості провідних новітніх досліджень визначення основного показника солідарності як погодженості пріоритетів індивідів, на спільному смислово базисі ідейного світу яких й утворюється стійка та тривала соціальна спільність. Відповідним чином оцінюється й рівень розвитку солідарності – як ступінь органічної поєднаності аксіологічного виміру значимості пріоритетів.

Указаний підхід є характерним і для праць багатьох сучасних дослідників. Зокрема – Володимира Горяїнова, Максима Парашевіна й Всеволода Тихоновича. Зосібна, Максим Парашевін і Всеволод Тихонович акцентують на соціологічно-філософському аспекті осмислення ціннісних пріоритетів громадського буття. Саме такі пріоритети, на думку вчених, повинні виступити основою солідарності українського суспільства. Указані висновки автори роблять, виходячи з аналізу розподілу частоти вибору респондентами опитувань значимих соціальних пріоритетів і збігів.

Відтак, соціальна солідарність як суспільне явище, що виявляється в системі специфічних громадських відносин, детермінується низкою соціальних чинників. Необхідно підкреслити, що сам склад цих чинників залежить від синтезу кількох факторів. Серед них чільними є інтенсифіковане поглиблення процесу соціальної диференціації, наявність трансформаційних процесів, а також динаміка змін у новітньому соціумі. Якщо міркувати про сутність провідних показників соціальної солідарності, то визначальними в такому сенсі є ті соціальні пріоритети, що їх поділяє суспільство в цілому. Соціальна солідарність є результатом сприйняття й усвідомлення особистістю певної, конкретно структурованої системи пріоритетів, які мають функцію регуляторів життєдіяльності людини в соціальному середовищі.

Слід погодитися з ученими, які доводять, що система пріоритетів суспільства є основою основ соціального організму, є базисом його стабільного існування й розвитку, має на меті захист традицій існуючого соціального ладу. Відтак – об'єднує, солідаризує суспільство.

Висновки. З огляду на вищесказане, глобальною метою будь-якого соціуму повинно стати цілісне прагнення сформувати систему соціальних пріоритетів, що на них орієнтується переважна частина суспільства. Поєднані в єдине ціле соціальні пріоритети визначають своєю непорушною сутністю, яким саме чином суспільство, в особі своїх представників, вибудовує структуру міжособистісних відносин для підтримки наріжних, принципових засад свого існування, відтворення й зміцнення власної життєздатності. У сучасному мінливому суспільстві, динаміка змін пріоритетних уявлень є визначальною. Що ж до виходу із кризової ситуації, то він завжди пов'язується з пошуками нових пріоритетів і розробками соціальних і моральних моделей особистості та громадсько-орієнтованої поведінки людини. На підставі того, що зміна пріоритетів сприяє структурним соціальним змінам у суспільстві в цілому, пріоритетні виміри слід вважати константними передумовами соціальних інновацій.

Джерела та література:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. О. Дюркгейм; [пер. с фр.]. – М. : Канон, 1996. – 432 с.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М. : ИПЛ, 1992. – 543 с.
3. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 1999. – С. 98-99.
4. Философский словарь / И. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
5. Ядов В. А. Солидаризация рабочих в российской действительности : замысел исследования и теоретические предпосылки / В. А. Ядов // Солидаризация в рабочей брете : социальное и индивидуальное / В. А. Ядов. – М., 1998. – С. 6-20.
6. Strategies for Increasing and Improving Global Education. Global Education Week 2003 “Conflict and Human Security : the World we live in, the World we want” : [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.coe.int/t/e/northsouth_centre/programmes/3_global_education/e_global_education_week/2003/OG_EW2003.asp.
7. Włodarczyk W. C. Report on health : (the Human Dignity and Social Exclusion Project) : [Electronic resource] / W. C. Włodarczyk. – Mode of access : http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/hdse/2_hdse_reports/2_thematic_reports/Report_on_Health.asp.